

Niet praten om te kunnen overleven

Vluchtelingenvrouwen zwijgen over seksueel geweld

Marian Tankink

Het is bekend dat vrouwen niet makkelijk praten over hun ervaringen met seksueel geweld. Over asielzoeksters wordt vaak gezegd dat zij uit angst voor eerverlies hun mond houden. Maar is het alleen vanwege deze schaamtecultuur dat verkrachte vluchtelingenvrouwen in asielprocedures zwijgen – en daarmee hun kans vergooien op een verblijfsstatus? Medisch antropologe Marian Tankink doet er onderzoek naar.

Copingstrategieën en betekenisgeving bij vluchtelingenvrouwen uit Afghanistan, Bosnië-Herzegovina en Zuid-Soedan met betrekking tot hun ervaringen met seksueel geweld. Daarop richt mijn onderzoek zich. Hierin wordt allereerst duidelijk dat deze vrouwen vaak zwijgen over hun ervaringen. Niet alleen uit schaamte, maar als resultaat van een zeer complexe en dynamische realiteit in hun dagelijkse leven. De vrouwen verwachten nare consequenties van het publiekelijk bekend maken van hun ervaringen en houden daarom hun mond. Concreet ontwaar ik in mijn onderzoek de volgende hoofdredenen om te zwijgen.

Minder eerverlies en minder pijn

Seksueel geweld is het ergste dat een vrouw kan overkomen. Daarover zijn alle vrouwen in mijn onderzoek het eens. Voor de Afghaanse vrouwen onder hen blijkt seksueel geweld zelfs erger dan sterven. Zoals één vrouw het formuleert: 'Je kunt normaal maar één keer dood gaan. Maar als je bent verkracht ga je elke dag dood, want je krijgt een heel slechte naam. Iedereen ontloopt je en kijkt op je neer. Ik kon zo'n pijnlijk leven niet verdragen en kon dus niet bij mijn familie blijven.' De identiteit van de vrouwen uit de drie landen is een product van een intense emotionele relatie met hun familie – meer dan het geval is bij westerlingen. De 'wij-identiteit' van deze vrouwen leidt ertoe dat niet alleen zij hun respect en eer hebben verloren door de verkrachting, maar hun familieleden eveneens. Dat is voor hen ondraaglijk. Door te zwijgen proberen de vrouwen hun familieleden te beschermen voor dit verlies van eer en respect. Ook proberen ze zo de traumatische gebeurtenis te vergeten en het pijnlijke gevoel te verminderen. De meeste vrouwen geloven echter niet dat ze zich ooit beter zullen voelen en leven enkel nog voor hun kinderen. Velen van hen vertonen ernstige psychische en/of lichamelijke klachten en allemaal worstelen ze met betekenisgeving. Zo vragen ze zich bijvoorbeeld af of hun verkrachting een straf van God of Allah is, omdat ze zich wellicht niet als een voorbeeldige vrouw gedroegen of zich niet aan de gepaste genderrollen hielden.

Bescherming van huwelijk en man

De vrouwen zijn ook bang dat hun mannen niet kunnen leven met de wetenschap dat hun echtgenotes verkracht zijn. Allemaal geven ze voorbeelden van mannen die een scheiding aanvroegen, zodra een dergelijke verkrachting aan het licht kwam. De vrouwen zijn ook bang

dat, indien hun echtgenoot niet van hen wil scheiden, hij de kennis over het seksuele geweld misbruikt bij onenigheid, hen er psychisch mee mishandelt, of er aanleiding in ziet tot fysieke mishandeling. Zo zegt een Bosnische vrouw: 'Mijn leven zou onmogelijk worden als ik tegen mijn man zou zeggen dat ik verkracht ben. Hij zou altijd zeggen dat ik erom heb gevraagd. Hij zou zich geen echte man meer voelen, als hij wist dat iemand anders zijn vrouw heeft aangeraakt.' Het is de vraag of alle echtgenoten zo reageren. Maar de vrouwen kennen geen goede voorbeelden van het tegendeel. Dat komt mede omdat iedereen over deze onderwerpen zwijgt – ook de accepterende en steunende echtgenoten.

Vrouwen zwijgen overigens ook om te voorkomen dat mannen zich verplicht voelen om wraak te nemen. Dat dit zwijgen tegelijkertijd voor grote spanningen kan zorgen in hun (seksuele) relatie nemen ze daarbij voor lief. Voor sommige meisjes en ongehuwde vrouwen betekent praten over hun ervaringen daarnaast dat ze alle kansen op een huwelijk vergooien. Want ook al vinden bijvoorbeeld Bosnische mannen dat het een vrouw niet valt te verwijten dat ze in een oorlog is verkracht, velen vinden het wel moeilijk met zo'n vrouw te trouwen.

Geen roddels of vernedering

Mariza werd door de Taliban verkracht in het bijzijn van haar man. Hij verbiedt haar elk contact met andere Afghaanse vluchtelingen in Nederland. Ze denkt dat dit komt, omdat hij bang is dat haar ervaring bekend zal worden. Zij en haar man vrezen roddel en achterklap binnen hun etnische groep. Die vrees is ook één van de redenen waarom alle andere vrouwen in het onderzoek hun traumatische ervaringen voor zich houden. Roddel is meestal verbonden met culturele opvattingen over genderrollen en vrouwelijkheid en gaat gepaard met morele veroordeling. Zo'n veroordeling is voor de vrouwen ondraaglijk.

Bovendien gaat het niet alleen om de morele veroordeling van de verkrachte vrouwen zelf. Ook familieleden worden erop aangesproken, de moeder van een verkracht Afghaans meisje bijvoorbeeld. Deze moeder zag maar één oplossing om verdere vernedering voor haar en haar dochter te voorkomen: alle contacten met de Afghaanse gemeenschap verbreken. Andersom kunnen kinderen van verkrachte vrouwen nadelige gevolgen ondervinden van hun moeders openheid over de eigen ervaringen met seksueel geweld. Zuid-Soedanese kinderen lopen bijvoorbeeld het risico een bijnaam te krijgen en negatief te worden beoordeeld.

Een extra complicerende factor is dat roddels bij vluchtelingen doorgaans transnationaal zijn. Ze verspreiden zich over de grens naar andere vluchtelingen, waar ook ter wereld, en naar de achterblijvers. Mensen in Afghanistan kunnen dus worden aangesproken op het gedrag van hun familieleden in Nederland.

Het is een misvatting dat vrouwen elkaar altijd steunen. Een Afghaans gezegde stelt zelfs dat de grootste vijand van een vrouw een vrouw is. Vluchtelingenvrouwen in Nederland hebben de steun van (hun seksegenoten in) hun culturele groep echter wel nodig op andere, minder gevoelige gebieden. Ze kunnen niet riskeren dat ze worden uitgesloten of zichzelf moeten uitsluiten, ook omdat ze vaak geen alternatieve sociale contacten hebben.

Doordat de vrouwen niet over hun persoonlijke traumatische ervaringen met seksueel geweld kunnen praten, lijken de algemeen heersende opvattingen binnen hun vluchtelingengroep amper te veranderen.

Daardoor worden de vrouwen geïsoleerd in hun eigen emotionele conditie. Ze vinden het moeilijk om aan hun ervaringen een betekenis toe te kennen en daardoor hun leven draaglijker te maken. Ze zien zwijgen als de beste copingstrategie. Al was het maar om vernedering of manipulatie te voorkomen en een gevoel van controle te hebben.

Praten over ervaringen met seksueel geweld kan dus zeer risicovol zijn. En niet alleen omdat vrouwen zo de eer van zichzelf en hun familie op het spel zetten. De situatie is complexer. Door te zwijgen beschermen vrouwen zichzelf en dierbaren (man, kinderen en familieleden) tegen de mogelijk vernietigende effecten van hun openheid en tegen verder geweld. Betekent dit dat het voor vluchtelingenvrouwen onmogelijk is en zal blijven te praten over seksueel geweld? Nee. Dat is wel degelijk mogelijk, indien aan bepaalde voorwaarden voldaan wordt.

Vertrouwelijk en geheim

Praten over seksueel geweld is erg pijnlijk en moeilijk. Het kan het beste gebeuren in een vertrouwde sfeer, met absolute geheimhouding. In het geval van vluchtelingenvrouwen is dit helemaal belangrijk, gezien de mogelijke consequenties van hun openheid. Veel van hen zouden Nederlandse, vrouwelijke hulpverleners best hun geheim durven toevertrouwen. Maar alleen als ze niet zelf een tolk hoeven mee te nemen, en als er van een telefonische tolk gebruik wordt gemaakt. Dit is het meest anoniem.

In de asielprocedure, en zeker de versnelde procedure, zou meer rekening moeten worden gehouden met de specifieke problematiek van vluchtelingen die seksueel geweld hebben ondergaan. Om te beginnen door hen na aankomst in Nederland eerst de tijd te gunnen om zich te realiseren wat er met hen is gebeurd, waar ze zijn, wat de asielprocedure inhoudt, wat er van hen wordt verwacht en welke rechten ze hebben. En vervolgens zou het goed zijn als alle asielzoekers een medisch onderzoek kregen, waarin de dokter de vertrouwelijkheid en geheimhouding benadrukt – ook richting de eventuele echtgenoot.

Als deze vertrouwelijkheid en geheimhouding duidelijk zijn, verdient het aanbeveling dat de arts gericht vraagt naar ervaringen met seksueel geweld. Het feit dat vrouwen niet praten, wil niet zeggen dat ze er geen behoefte aan hebben. Steun van iemand die weet wat haar is overkomen, bijvoorbeeld van een arts of een andere vertrouwde persoon, kan zeer belangrijk zijn. Zolang ze maar zeker weten dat hun ervaringen niet bekend worden bij andere mensen. Er hoeft niet steeds over te worden gesproken, maar de wetenschap dat iemand het weet, kan al verlichtend zijn.

Geen versnelde procedure

Ik pleit ervoor dat vrouwen bij wie het vermoeden bestaat dat ze seksueel geweld hebben ondergaan, niet in de versnelde asielprocedure worden behandeld. Bovendien zouden dergelijke beladen ervaringen gedurende de hele procedure moeten kunnen worden ingebracht. In Nederland hebben mensen die in hun jeugd slachtoffer zijn geweest van seksueel geweld tot hun 33ste levensjaar de tijd om daarover aangifte te doen. De wet gaf deze tijd vroeger niet, maar werd een aantal jaren geleden versoepeld, omdat het geweld zo'n moeilijk onderwerp is om mee naar buiten te komen. Hoe kan dan van vluchtelingen verwacht worden dat ze dit in de eerste twee asielproceduregesprekken doen?

Tijdens de asielprocedure

Veel vrouwen ervaren de interviews in de asielprocedure niet als veilig. Ze zijn bang dat de tolk de vijand ondersteunt en hun geheim doorvertelt aan landgenoten. Of het interview vindt plaats met een mannelijke tolk en IND-medewerker, waardoor een vrouw niet kan praten over haar ervaringen. Veel vluchtelingenvrouwen durven niet om een vrouwelijke interviewer te vragen. Vaak zijn ze ook bang dat hun echtgenoten achter hun geheim komen als ze daar in de procedure over praten. Helaas weten de meesten niet dat ze om een gescheiden dossier kunnen vragen. En ook al krijgt iedere asielzoeker uitleg over de asielprocedure, de vrouwen zijn zich vaak niet bewust van de verstreckende gevolgen van hun zwijgen.

Bovendien bestaan niet in alle talen duidelijke equivalenten voor woorden als 'seksueel geweld'. En als die woorden al bestaan, zijn ze regelmatig zo beladen dat de vrouwen ze niet uit hun mond krijgen. Soms wordt verholde of symbolische taal gebruikt. Zo vertelde een Zuid-Soedanese vrouw tijdens haar interview dat ze een kind had van een man die ze niet kende. De IND-medewerker begreep hier niet uit dat ze zwanger was geworden na verkrachtingen door een groep soldaten. Het kan ook zijn dat een vrouw zich het geweld niet spontaan herinnert en dat haar geheugen niet wordt geactiveerd, omdat de IND-ambtenaar geen gerichte vragen mag stellen.